Bij bosbeheerders dreigt kennisverlies

Bosbeheer leer je door ervaring op te doen in het veld en niet op school. Daar zijn onze drie gesprekspartners het over eens. Zelfs de oudste hier, 72 jaar, leert nog steeds. En daar ligt nu precies de grote zorg die de aanleiding is voor dit gesprek: blijft kennisoverdracht nog wel mogelijk?

V.l.n.r. Gerald Kragt, Leffert Oldenkamp en George Borgman

— Pieter Schmidt en Ido Borkent (redactie)

> Drie gesprekspartners, als doorsnede van drie generaties bosbeheerders in Nederland. Leffert Oldenkamp behaalde in 1963 zijn bul aan de toenmalige Landbouw Hogeschool en heeft een carrière doorlopen die wisselt tussen onderzoeker aan de Dorschkamp (voorloper van Alterra) en houtvester en regiodirecteur in Gelderland voor Staatsbosbeheer. Ook na zijn pensionering bleef hij actief in het bosbeheer. George Borgman studeerde in 1980 af aan de MBCS in Velp en werd beheerder bos en natuur in Arnhem. Sinds 1993 heeft hij een eigen bedrijf dat adviseert in bosbeheer en aanverwante zaken. Gerald Kragt volgde Larenstein en was al voor zijn afstuderen in 2007 bij de Bosgroep Noord-Oost Nederland betrokken bij het beheren van bossen van en voor particulieren in Friesland en doet dat nu nog.

Het is niet de bedoeling dat dit een verhaal wordt met als strekking 'vroeger was alles beter'. Met al die grijze koppen om de tafel (alleen Gerald is gewoon blond) ligt dat gevaar wel op de loer.

Oldenkamp: "De essentie van het verhaal is: Het beheer moet meer op de terreinomstandigheden gericht worden en minder op de eigen organisatie. Ik bedoel niet dat de terreinbeherende organisaties beter moeten samenwerken, maar uitdrukkelijk een heel andere aanpak. Wij moeten toe naar een andere indeling, één zoals wij dat in de tropen ook deden met 'stroomgebieden', zoals hier de waterschappen het waterbeheer in een gebied in een hand hebben. Één groot, ecologisch begrensd gebied met één beheer. Het is uit de tijd dat organisaties als instituten landelijk bezig zijn. Het terreinbeheer moet in het veld plaatsvinden. Daarbij kunnen die organisaties zeker een rol spelen. We moeten daarbij ook het beheer richten op de economie van het platteland. We vergeten dat een leefbaar platteland heel belangrijk is. We zien nu juist een splitsing tussen natuur en landbouw. Zo ontstaat de situatie dat noch de landbouw, noch de bosbouw, noch het natuurbeheer voldoende producten voor de eigen regio levert. Daarmee is het platteland ten dode opgeschreven."

Jullie verontrusting is gelegen in de erosie van die bosbouw/bosbeheerkennis. Wat is er veranderd. Hoe ervaar jij dat, Gerald, met de opleiding nog vers in het geheugen?

Kragt: "Op school denk je dat je al wat weet, maar op stage in het derde jaar merk je dat dat toch anders is. Nu werk ik vier jaar bij de Bosgroep, en nu merk ik dat de schoolkennis weinig te maken heeft met wat ik feitelijk moet beheersen, moet kennen. Oldenkamp: "Kijk, zo ongeveer werkte het bij Staatsbosbeheer ook: je werd als nieuwkomer overal ingezet totdat je zoveel wist dat je een eigen beheer kon voeren. Dan leer je de terreinomstandigheden kennen en vooral de mensen eromheen, en je merkt dat je een ambitieuze en precies omschreven doelstelling nooit haalt, maar wel zinvol met de terreinomstandigheden bezig kunt zijn."

Kragt: "Bij onze Bosgroep worden alleen mensen vers van school aangenomen. Die beginnen als projectmedewerker en krijgen alles te zien. Op die manier wordt je opgeleid, je wordt overal mee naartoe genomen en begeleid. Bij onze Bosgroep is er een enorme generatiekloof. Wij hebben 'de drie opa's' (voor de insiders: Theo Keizers, Mario den Hoedt en Peter Stouten, red.) en er zijn vier jongeren. Kijk, op Larenstein leer je goed met GIS werken en rapporten opmaken, maar de echte bosbouw- en terreinkennis komt vooral van die drie heren."

Het beheer moet meer op de terreinomstandigheden gericht worden en minder op de eigen organisatie.

Borgman: "Als ik in de breedte kijk, wordt er te weinig intern opgeleid. Dat komt misschien door de tijdsgeest of de snelheid van het leven, maar je ziet dat er onvoldoende aandacht voor is. De jongere moet het vragen, gretig zijn, de oudere moet het zien en de moeite nemen. Die chemie moet er zijn. Maar ik zie niet dat het in de praktijk structureel wordt opgepakt."

Oldenkamp: "Het instituut van opleiding zit niet meer ingebakken in de grotere organisaties. Dat is echt een manco. Er zijn geen mogelijkheden voor personeelsuitbreiding. Valt er een gat, wordt het opgevuld en dat is het. Dat heeft geleid tot verlies van kennis. Onlangs raakte ik in discussie met een blesser van een

foto Ido Borkent

terreinbeherende organisatie. Die moest jarenlang blessen om meer natuurwaarden in het bos te krijgen. Nu ineens moet er uit datzelfde bos meer hout worden geoogst. Dat kan hij dan dus niet meer. Geen sturing voor de veldmedewerker. In gemengde bossen moet je dat hebben. Dan kan je niet volstaan met een streep op de bomen of met een centraal aangestuurde oogstmachine."

Borgman: "De ontvlechting van taken heeft ook een negatieve rol gespeeld op het niveau van de beheereenheid. Er zijn nu specialisten in veel grotere regio's. Daarbij is een eng soort verzuiling opgetreden. Blessen dient aangepast te zijn aan de lokale omstandigheden, maar die moet je wel kennen, je moet ook weten hoe geoogst kan worden. Binnen Natuurmonumenten zie je overigens een soort coördinatiefunctionaris terugkomen. Op de opleidingen zie je die verzuiling ook: er is een groep die plantjes leert en er is een groep die beheertechniek leert. Maar er is geen match tussen die twee."

Je zegt dus: Op school leer je niet meer de verbindingen tussen die vakken, de integratie is weg. En in de praktijk komt het eigenlijk ook niet meer aan de orde door specialisatie. Is de schaalvergroting in het onderwijs ook niet een factor?
Kragt: "Wat je ziet is dat Larenstein een hele brede opleiding is. Per jaar komen er 250 studenten binnen en aan het eind studeren zeven westerse bosbouwers af. En laten we eerlijk zijn: hoe groot is de arbeidsmarkt voor hen? Deze zeven krijgen nu echt geen baan in de bosbouw. Misschien in de toekomst, als er veel mensen bij Natuurmonumenten of Staatsbosbeheer met pensioen gaan, maar nu is het absoluut eb. Je ziet dat dat bij de keuzes een rol speelt. Mensen die wel interesse hebben in bosbouw worden rentmeester, omdat daar wel werk te vinden is." Oldenkamp: "Dat geldt voor Wageningen ook. Als ik daar wel eens een gastcollege over beheer gaf, leverde dat, ook al bracht ik dat met veel vuur, veelal wazige oogjes op."

Wageningen is sinds de 70-er jaren ten principale veranderd van een beheeropleiding naar een onderzoekopleiding. Met consequenties voor het onderwijs.
Oldenkamp: "Dat geldt ook voor Larenstein. Er is daar, sinds de bosbeheerdocenten Sevenster en Meijerink weg zijn, geen énkele docent meer die praktijkervaring heeft als bosbeheerder."

Maar dat persoonlijke, die kennis – die docent die jou kende én wist wat er in de praktijk nodig is – is weg. Is dat een weeffout, of niet?
Oldenkamp: "Klopt. Dat geldt inderdaad voor Larenstein, maar als Wageningen docent Jan den Ouden studenten mee het veld inneemt, zie je toch belangstelling voor beheer groeien. Ik was betrokken bij de oprichting van de 'leerboswachterijen' Speulderbos, Schovenhorst en Rozendaal. De docenten, zowel van Wageningen als Larenstein, zagen het – misschien niet vanaf het begin - echter als speelbos voor hun lessen, niet als middel om beheer te leren en te toetsen aan de praktijk."

Maar welke mogelijkheden hebben de onderwijsinstellingen om mensen een eigen visie te laten ontwikkelen op al die functies die het Nederlandse bos blijkbaar dient te vervullen?

Kragt: "Dat weet ik niet, maar ik heb een heleboel leden met een eigen visie, en ik probeer het bos te beheren op basis van de wensen van de eigenaar. Het bos van de golfclub beheer ik anders dan het bezit van een aanliggende particulier. Maar wel op basis van de terreinomstandigheden. Die kennis moet je in het veld

Blessen dient aangepast te zijn aan de lokale omstandigheden, maar die moet je wel kennen.

opdoen. Begin 2009 werd ik regiobeheerder. Met alle druk die dit met zich meebracht, had ik geen tijd om eens goed de terreinen te verkennen die ik beheer. Een paar maanden later hadden we opeens een grote computerstoring. Ik heb die dagen in Beetsterzwaag rondgelopen. Het was machtig mooi, om te kijken hoe het bos daar in elkaar zit. Ik zag toen dat het water een probleem kon vormen, en heb de dunningsblokken en het slotenbeheer beter op elkaar afgestemd."
Borgman: "Die kennis kan je niet anders dan buiten opdoen. Je ziet, dat kost tijd die er vaak niet is. Maar het is toch de essentie: mensen kennen het terrein buiten vaak niet. Ik had eens overleg met een zeer goede ecoloog, die mij zei aan de hand van een kaart: 'Daar zit voor herten een knelpunt'. Pas in het veld zag hij dat het anders was. Ik kon hem dat laten zien. Het platte vlak van een GIS is niet de werkelijkheid."

Kragt: "Onder druk van tijd en kosten is het heel verleidelijk om uit het beheerplan een kaartje met een dunningsblok naar een blesser te sturen en te melden 'bles het maar'."

Borgman: "Die tijdsdruk is wel van deze tijd en dat zie je ook bij andere dingen. Wie komen er nog op een Bosbouwcontactkring bijvoorbeeld? Gepensioneerden en ambtenaren. Dat is wel de realiteit. Maar ik ben wel blij als ik zie dat bij de Bosbouwvereniging weer veel mensen van jouw leeftijd zijn, Gerald. Ik vond dergelijke bijeenkomsten als broekje heel waardevol."

Oldenkamp: "Vroeger, sorry, kreeg je van de Dienstleiding ongeveer opdracht om er te zijn. Zij gingen zelf ook, en vonden het belangrijk om daar kennis uit te wisselen. Die dwang is natuurlijk wat veel van het goede, maar de mogelijkheden aan dit soort kennisuitwisseling deel te nemen zijn er nu niet."

Oldenkamp: "Het waardevolle van het vak bosbouw is continuïteit in het beheer brengen. Dat geldt voor bos- en heidebeheer enzovoort. Nu is er deze modegril, en dan weer die. *Geïntegreerd bosbeheer* was ook zoiets. Het is een probleem van alle tijd, maar nu erger dan vroeger omdat er onvoldoende mensen zijn die met gedegen

terreinkennis werken en deze overbrengen op anderen. Nu moeten er beelden gemaakt worden. En als er dan een vraag komt naar producten weet niemand het. In een dergelijk beheer moet altijd wel een boom te kappen zijn om een zoon te laten studeren."

Is dat niet een beetje een al te romantische voorstelling?

Oldenkamp: "Nu ja, het bestaat nog wel. Maar in het algemeen wordt op landgoederen en bij terreinbeherende organisaties te weinig het belang van hout ingezien."

Maar waarom verdwijnt die kennis dan?
Borgman: "Verzuiling van kennis en een beperkte taak, dat is één aspect. Kennis wordt verder niet gedeeld. Men zit kort op een positie en bouwt geen ervaring op. Ik werk ruim dertig jaar in het beheer en leer nog dagelijks dingen. Ik begrijp nog steeds dingen niet." Oldenkamp: "Ik ben nu in het grootste leerproces van mijn leven. Als ik toen geweten had wat ik nu weet, had de Veluwe er anders uitgezien." [luid gelach] "En de mensen. Veel mensen zijn bezig de organisatie overeind te houden en niet de terreinomstandigheden. Dat is erger dan voorheen." Borgman:" Nu ja, een beheerder moet ook een stukje goodwill kweken en fondsen werven. Maar hij moet gefocust blijven op het beheer."

Gerald, je bent een beheerder voor derden. Speelt dat bij jullie ook, die eigen organisatie?
Kragt: "Nee, dat beeld herken ik niet. Ik denk dat wij er toch heel erg voor onze leden zijn."

Goed. jullie hebben nu het veld redelijk omschreven. Wat te doen, wat kan de beheerder, wat kan de opleiding, en wat kan de werkgever eraan doen?
Oldenkamp: "De praktijk en het onderwijs zullen veel meer geïntegreerd moeten gaan optreden. Men moet elkaar weer gaan vinden. Misschien kan het Bosschap hier iets betekenen."
Kragt: "Ook op Larenstein moet de opleiding gevoed worden door Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de Bosgroepen en de Landschappen. Daar moeten mensen uit de praktijk les gaan geven. Ik heb gastcolleges gehad van o.a. Arno Willems en Harrie Weersink van de Unie van Bosgroepen. Dat waren de interessantste lessen! De meeste leraren draaien toch elk jaar dezelfde lesstof erdoor."

Oldenkamp: "Door de organisatie van het beheer vanuit het veld, vanuit een regionaal concept, op te zetten, zal kennisverbreiding als een zeer gunstig nevendoel kunnen worden gerealiseerd. Zo kan een beheerder van de Bosgroep best een aangrenzend terrein van SBB beheren, omdat hij de lokale terreinomstandigheden kent."

Mensen die wel interesse hebben in bosbouw worden rentmeester, omdat daar wel werk te vinden is.

Maar is dat niet een beetje naïef? Elke organisatie doet "haar ding" voor de leden, de donateurs of de staat.
Oldenkamp: "Nou dat weet ik niet. De terreinomstandigheden gaan over de grenzen van de eigendommen heen, en de belastingbetaler betaalt alles. De eigenaar mag zijn accenten wel leggen, zeker. Maar een beheerder heeft overzicht en kennis, en is in staat om de mogelijkheden en onmogelijkheden aan te geven. En vervolgens te handelen. Ik zie die ontwikkeling nu nog niet, maar ik zou graag zo'n 'waterschapsgebied' als pilot willen zien. En dan inclusief de kennis van de waterschappen; niet alleen hun gebied. En met aandacht voor de lokale economie."

George, om het even helder en concreet te maken. Stel, jij bent morgen directeur van Staatsbosbeheer. Wat doe je als eerste?
[algemeen gelach] Borgman: "Nou, een ouderwetse knip maken tussen goodwill en publieksvoorlichting, en het meer technische beheer. Je hebt mensen die heel goed zijn in communicatie, en je hebt mensen die heel goed zijn in beheer. Die balans moet hersteld worden; niet allen bij Staatsbosbeheer natuurlijk, maar in zijn algemeen." <

Pieter Schmidt en Ido Borkent
redactie@vakbladnbl.nl